

ULOGA DRŽAVNIH I OSTALIH TIJELA U FINANSIJSKIM ISTRAGAMA KRIVIČNIH DJELA

THE ROLE OF STATE AND OTHER BODIES IN FINANCIAL INVESTIGATIONS OF CRIMINAL OFFENSES

Bećir Mustafić
becir.mustafic93@gmail.com

Primljen / Recieved : 14. 8. 2023.
Prihvaćen / Accepted: 4. 10. 2023.

Sažetak

Finansijske istrage se provode u cilju utvrđivanja i otkrivanja koruptivnih krivičnih djela, te osiguranja i oduzimanja imovinske koristi ostvarene krivičnim djelom. Na taj način državne institucije sa svojim subjektima i organima predstavljaju efikasan instrument borbe protiv imovinski motivisanih krivičnih djela. Iz tog razloga se atak na imovinu, koja je ostvarena na nezakonit način, smatra najtežim udarcem za počinioce teških krivičnih djela, a alati usmjereni na oduzimanje imovinske koristi su procijenjeni kao najbolji način suzbijanja organizovanog kriminaliteta. Nezakonito stečena imovinska korist iz različitih kriminalnih radnji je, u najvećem broju slučajeva prikrivena. Provođenje finansijskih istraga od strane nadležnih organa treba ispuniti određene zahtjeve. Profesionalan odnos i visokostručan rad su ključna obilježja finansijskih istraga. S tim u vezi, tužilac je vodeća osoba i koordinator, koji ima najopsežniji zadatak u pogledu rukovođenja finansijskom istragom. Tužilac angažuje brojne državne organe i finansijske eksperte radi prikupljanja relevantnih podataka i informacija, a u funkciji dokumentiranja nelegalno stečene imovinske koristi. U tom kontekstu, neophodno je elaborirati ulogu i značaj krivičnoprocesnih subjekata i državnih organa u postupcima provođenja finansijskih istraga kod oduzimanja protupravno stečene imovinske koristi.

Ključne riječi: finansijska istraga, koruptivna krivična djela, državni organi, oduzimanje imovinske koristi

Abstract

Financial investigations are conducted with the aim of determining and uncovering corrupt criminal acts, as well as securing and confiscating the proceeds of the criminal act. In this way, state institutions with their entities and bodies represent an effective instrument in the fight against property-motivated crimes. For this reason, an attack on property, which was achieved in an illegal way, is considered the heaviest blow for perpetrators of serious crimes, and tools aimed at confiscating property benefits are assessed as the best way to combat organized crime. Illegally acquired property benefits from various criminal acts are, in most cases, concealed. Conducting

financial investigations by competent authorities should meet certain requirements. Professional relationship and highly professional work are the key features of financial investigations. In this regard, the prosecutor is the leading person and coordinator, who has the most extensive task in terms of managing the financial investigation. The prosecutor engages numerous state authorities and financial experts in order to collect relevant data and information, and in the function of documenting illegally acquired property benefits. In this context, it is necessary to elaborate on the role and importance of criminal process subjects and state authorities in the procedures of conducting financial investigations in the case of confiscation of illegally acquired property benefits.

Keywords: financial investigation, corrupt criminal acts, state authorities, confiscation of property benefits

1. UVOD

Finansijske istrage povezane sa oduzimanjem protupravno stečene imovinske koristi predstavljaju važan segment istraga nadležnih organa i institucija. U tom smislu, posebno je značajna uloga subjekata finansijske istrage, koja se ogleda kroz sadržaj njihovog djelovanja s ciljem povezivanja njihovih uloga u jedinstven sistem provođenja finansijskih istraga. Na taj način se definišu značaj, uloga i doprinos tih subjekata u postizanju željenog cilja, a to je uspješnost i efikasnost u provođenju finansijskih istraga. Pravna regulativa, propisujući pravila koja se odnose na finansijske istrage, izdvaja glavne subjekte finansijskih istraga, a to su: tužioci, policijske agencije, porezne uprave i ostala državna tijela, s tim da svako ima utvrđenu poziciju u provođenju finansijskih istraga.

Nadležni sud ima vodeću ulogu tek po samom pokretanju sudskog postupka oduzimanja imovinske koristi. Međutim, u fazi finansijske istrage svojim odlukama omogućava provođenje važnih radnji, čija je izvedba uslovljena tim odlukama, tako da u toj fazi dobiva 'pomoćnu' ulogu.

Pajić i sar. (2018:121) navode da se uloga suda, u našem sistemu prava u ovom dijelu postupka oduzimanja imovinske koristi, iscrpljuje davanjem neke vrste legitimiteta i sudskog autoriteta radnjama koje preduzimaju ovlaštene službene osobe, prije svega zbog mogućnosti da se ovim radnjama povrijede osnovna prava i slobode koje osumnjičeni uživa u okviru krivičnog postupka. S obzirom da je cilj finansijskih istraga prikupljanje dokaza u vezi sa imovinskom koristi koja je pribavljena krivičnim djelom, a sve u cilju njenog trajnog oduzimanja, uspješnost provođenja finansijskih može se ocijeniti i posrednim putem, i to, brojem pravosnažnih sudskih presuda kojima je oduzeta imovinska korist pribavljena krivičnim djelom.

2. ULOGA TUŽIOCA U PROVOĐENJU FINANSIJSKIH ISTRAGA

Tužilac vodi proces utvrđivanja činjenica, koje su potrebne za odlučivanje o oduzimanju nezakonito stečene imovinske koristi. Upravo od kvaliteta vođenja ovog procesa, koji mora biti u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (ZKP BiH), zavisi nivo učinkovitosti i efikasnosti postupka identifikacije i oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Iz tog razloga tužilac ima na raspolaganju brojne ovlasti i alate, koje uključuju, primjerice naredbe banci ili operateru telekomunikacija, kao i druge mjere i radnje, te posebne istražne radnje.

Pored toga, posebni zakoni o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela u entitetu Federacija Bosne i Hercegovina (FBiH) i entitetu Republika srpska (RS), kao i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine (BD BiH) dodatno naglašavaju aktivno djelovanje tužioca u fazi istrage. To se posebno odnosi na fazu finansijske istrage, koja se poduzima onda kada je to potrebno za pravovremeno i sveobuhvatno utvrđivanje stvarnog porijekla, vrijednosti i strukture imovinske koristi za koju postoje osnovi sumnje da je pribavljena krivičnim djelom.

Novosel (2007:739-783) smatra da dosadašnja iskustva pokazuju da je za uspješno provođenje finansijske istrage nužno: (1) da je finansijska istraga dio standardnog postupka i policije i državnog odvjetništva koji se primjenjuje kad se istražuje kazneno djelo kojim je ostvaren prihod; (2) da državni odvjetnici i policijski službenici budu specijalizirani za finansijsku istragu (izvide); (3) da u slučajevima u kojima posebni timovi provode finansijsku istragu (to su rijetki složeni slučajevi) mora postojati uska suradnja s timom koji provodi redovite (kaznene) izvide.

Donošenjem zakona iz domena krivičnog postupka finansijska istraga postala je formalna zakonska faza u postupcima utvrđivanja i oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi, s tim da tužioci postaju ključna karika i nosioci aktivnosti iniciranja i vođenja tih istraga. Najviše dilema, nesuglasica i suprotstavljenih stavova ima prilikom tumačenja i razumijevanja odredbi posebnih zakona, a u vezi sa finansijskom istragom. S obzirom na različitost pristupa uređenja materije oduzimanja imovinske koristi u ovim zakonima, to je i razumljivo.

Predmet posebnog zakona u entitetu Rs je prošireno oduzimanje imovinske koristi, koja je pribavljena neposredno ili posredno iz krivičnog djela i stečena prije pokretanja postupka za predmetno krivično djelo i u očiglednoj je nesrazmjeri sa zakonitim prihodima. Posebni zakoni u entitetima i BD BiH predviđaju dvije vrste postupaka za oduzimanje imovinske koristi koji se mogu voditi kao: a) *in rem* postupak – pridružen krivičnom postupku (adhezijski postupak), i b) kao poseban *in rem* postupak u slučajevima kada se za krivično djelo ne može voditi krivični postupak zbog neke okolnosti koja isključuje krivično gonjenje, a postoji osnovana

sumnja da je učinjenjem krivičnog djela pribavljena imovinska korist, s tim da je donošenje naredbe o provođenju finansijske istrage ostavljeno je na diskreciju tužioca (Ferhatović i Boban, 2017:153-179).

Tužilačkom naredbom se obavezno pokreće finansijska istraga i može trajati sve do momenta podnošenja prijedloga za trajno oduzimanje imovinske koristi, a najkasnije u roku od godinu dana od pravosnažnog okončanja krivičnog postupka. Prijedlog za oduzimanje nelegalno stečene imovinske koristi podnosi se uz optužnicu, što znači da već do tog momenta finansijska istraga mora biti okončana, odnosno finansijsku istragu nije moguće nastaviti nakon podizanja optužnice. Također, zahtjev za prošireno oduzimanje može se podnijeti do tog momenta. Pored različitog obima primjene posebnih zakona, postoji neusaglašenost vezano za obavezno/fakultativno donošenje naredbe o provođenju finansijske istrage, odnosno različiti rokovi trajanja finansijskih istraga za proširena oduzimanja. Poseban izazov predstavlja činjenica da na nivou Bosne i Hercegovine (BiH) nije utvrđen sličan postupak kao na nižim nivoima vlasti. Iz tih razloga nameće se potreba ujednačavanja rješenja navedenih problema, a sve u cilju ujednačavanja položaja svih učesnika u postupku otkrivanja i oduzimanja imovine stečene kriminalnim djelovanjem koji se vodi u BiH.

U postupku provođenju finansijskih istraga krupan problem je nedostatna i adekvatna saradnja brojnih organa i institucija koji posjeduju podatke relevantne za finansijske istage sa tužiocima i policijom. Dostavljanje podataka je dugotrajan i složen proces, što je u suprotnosti s načelom hitnosti u provođenju finansijskih istraga, i utiče na brzinu i efikasnost njihovog provođenja. Navedeni problem je naročito prisutan kada se prikupljaju podaci o vlasništvu nad nekretninama, jer ne postoji jedinstveni registar o vlasništvu nad nekretninama. Zbog toga je teško utvrditi da li neko posjeduje nekretninu ili ne. Tužilac je primoran upitima se obraćati brojnim katastarima i gruntovnicama, što uveliko odugovlači postupak.

Pored toga, bankarski sistem u entitetima FBiH i Rs nije uvezan, a i unutar entiteta teško je doći do podataka o otvorenim računima fizičkih i pravnih osoba. Za tužioca ovo predstavlja dodatno opterećenje, jer upit mora upućivati svim bankama, a zatim banke pojedinačno tužilaštvu dostavljaju odgovor. Konačno, u slučaju izdavanja sudske naredbe za dostavljanje podataka o bankovnom depozitima i drugim finansijskim transakcijama i poslovima osumnjičene osobe, kao i osoba za koja se osnovano vjeruje da su uključene u te transakcije i poslove u skladu sa odredbama ZKP, nisu predviđene novčane ili neke druge sankcije za neizvršavanje naredbe suda o dostavi navedenih podataka, što može biti značajan nedostatak.

Osnovni uslov za intenziviranje procesa provođenja finansijskih istraga od strane tužilaštva, jeste sistematična i djelotvorna saradnja sa svim državnim organima, naročito sa onim koji imaju nadležnosti u oblasti sprječavanja pranja novca.

Pružanje inicijalnih informacija i obavještenja od strane Centralne banke, porezne uprave i finansijske policije, kao i mogućnost izrade kvalitetnih finansijskih analiza osigurava tužilaštvima usmjeravanje fokusa na finansijske istrage koje će producirati kvalitetne i utemeljene nalaze. Dakako, i drugi organ imaju obavezu ostvariti saradnju s tužiocem, a što je predviđeno i odredbama posebnih zakona. Naime, propisana je dužnost omogućavanja uvida i obaveza dostave traženih podataka, bez pozivanja na obavezu čuvanja poslovne, službene, državne ili vojne tajne.

Uspostava efikasnog sistema provođenja finansijskih istraga nalaže osnivanje specijaliziranih istražnih timova. U USAID-ovom projektu pravosuđa u BiH (2017:33) se navodi primjer dobre prakse Tužilaštva BiH, koje je, u složenijim predmetima, iskoristilo mogućnost uspostave zajedničkih istražnih timova u predmetima prekograničnog kriminala putem sporazuma u okviru Eurojust-a. Postupajući tužiocima su u ovakvim predmetima naglasili koliko je redovna međunarodna pravna pomoć spora, te da nije rijetkost da se krivični postupak završi prije nego što stigne odgovor na zamolnicu. Uspostavljanje zajedničkih istražnih timova označeno je i kao finansijski povoljno rješenje za istraživanje prekograničnog kriminala. Osim toga, Agencija Evropske unije za pravosudnu saradnju u krivičnim stvarima (Eurojust) finansira troškove saradnje kao što su prevođenje, vještačenje, preduzimanje istražnih radnji i dr, a što je najvažnije nije potrebno koristiti redovnu proceduru pružanja međunarodne pravne pomoći, jer sporazum zamjenjuje zahtjev za međunarodnu pravnu pomoć.

Međunarodne konvencije, sporazumi i ostali dokumenti su također izričiti u zagovaranju specijalizacije i uključivanja državnih organa u finansijske istrage. Fokus organa zaduženih za provođenje finansijskih istraga je isključivo na ovom tipu istrage i na otkrivanju imovine koja je proistekla iz krivičnog djela, čime se postižu veći rezultati u radu istražnih organa. Komparativna evropska iskustva ukazuju da integriranu finansijsku istragu, koja se provodi uporedo sa prekrivičnim, odnosno krivičnim postupkom. Najčešće je provode specijalizirane jedinice unutar kriminalističke policije (Srbija), a ponegdje i samo tužilaštvo (Hrvatska), finansijska policija (Italija) ili specijalizirane multidisciplinirane jedinice (Norveška). Pristup Italije i Norveške, koji podrazumijeva multidisciplinirane jedinice za finansijsku istragu, izvjesno daje visoke rezultate u pogledu efikasnosti i efektivnosti.

Trenutno u BiH postoji neravnopravnost u resursima dostupnim tužiocima na različitim nivoima. Na državnom nivou tužiocima imaju na raspolaganju imaju veći broj stručnjaka koji im pomažu u radu, a na nivou entiteta RS postoji Posebno odjeljenje za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala, u okviru kojeg djeluje i Jedinica za finansijske istrage. Znatno

nepovoljnija situacija je u entitetu FBiH i BD BiH, gdje ne postoje specijalizirane jedinice koje bi se bavile isključivo prikupljanjem dokaza u toku finansijske istrage. Moguće rješenje se nalazi u formiranju multidisciplinarnog tima istražitelja i stručnjaka odgovarajućih profila koji bi pomagali tužiocu u toku finansijske istrage. S obzirom na trenutno stanje i evidentan nedostatak ljudskih resursa u okviru tužilaštava, ovo rješenje se u aktuelnom trenutku čini nerealnim.

Izuzetno je važna specijalizacija osoblja za uspješno provođenje finansijskih istraga. Radi se o ekspertima različitih profila, koji tužiocu trebaju prikupiti neophodne informacije i dokaze u vezi sa krivičnim postupkom i oduzimanjem protupravno stečene imovinske koristi. Priroda finansijske istrage podrazumijeva postojanje specijalističkih znanja i vještina, netipičnih za kriminološka istraživanja, kao što su znanja iz oblasti računovodstva i finansija.

Novosel, D. i sar. (2011:376) smatraju da je u nalogu za vještačenje poslovnih knjiga, isprava i podataka (knjigovodstveno – finansijsko vještačenje) potrebno naznačiti: (1) u kojem pravcu i u kojem opsegu treba obavljati vještačenje, te (2) koje činjenice i okolnosti treba utvrditi. Radi jasnoće i određenosti naloga, provjeravanja mogućnosti da se potrebne činjenice utvrde vještačenjem, te utvrđivanja koje je isprave potrebno pribaviti za vještačenje, posebice u složenim kaznenim predmetima gospodarstvenog kriminaliteta, prije izdavanja naloga državni će se odvjetnik savjetovati sa stručnom osobom, a moguće i s osobom kojoj namjerava povjeriti vještačenje.

U procesu provođenja finansijske istrage i kasnije u fazi dokazivanja krivičnih djela i njima ostvarene imovinske koristi forenzičko računovodstvo posebno dobiva na važnosti. „Forenzičko računovodstvo i poslovna forenzika pomažu u borbi protiv prijevара i lažiranja finansijskih izvješća. Poslovna forenzika se može definirati kao skup znanja i metoda u borbi protiv poslovnih prijevара svih vrsta i u borbi protiv korupcije. Osim forenzičnog računovodstva koja je stup poslovne forenzike ona obuhvaća i područja kao što su forenzična revizija, računalna forenzika, osnivanje fiktivnih povezanih pravnih osoba, nepravilno izvedena preuzimanja, spajanja i pripajanja tvrtki, prijevара na poslovnim ugovorima, prijevара u tržišnim natjecanjima, pranje novca i slično“ (Belak, 2011:2).

U literaturi koja se odnosi na područje forenzike i forenzičnog računovodstva pojavljuje se lepeza kategorija kojima se objašnjava značenje forenzičnog računovodstva. Naime, forenzika je opisana kao naučno istraživanje kriminalnih radnji radi pribavljanja dokaza, a forenzično računovodstvo se interpretira kao detaljnije i dublje ispitivanje od obične revizije koje je usmjereno na otkrivanje krivičnih djela i prijevара, kao i sankcioniranje počinitelja.

Negovanović (2011:4) naglašava nekoliko najvažnijih pojmova forenzičnog računovodstva: (1) „*Red flags*“ (crvene zastavice) - indikatori prijevара ili upozorava-

jući znakovi; (2) Detekcijske tehnike – tehnike za istraživanje indikatora prijevare; (3) „*Data mining*“ (rudarenje podataka) – istražiteljske metode i tehnike pomoću kojih se uz pomoć kompjutera ili ručno kroz iterativni proces otkrivaju nepravilnosti. Radi se o metodama i tehnikama pretraživanja i lociranja podataka u cilju otkrivanja nepravilnosti; (4) „*Cybercrime*“ – sofisticirani računalni kriminal koji obuhvaća *e-business*, hakiranje i krađu povjerljivih informacija; (5) *Beneish model* – oruđe forenzičnog računovodstva za procjenu mogućeg stupnja manipulacija u financijskim izvještajima; (6) *White Collar Crime* – sinonim za gospodarsku prijevare.

Budući da u tužilaštvima nisu stalno zaposleni eksperti iz domena računovodstva i financija, potrebno je angažirati stručnjake za forenzičko računovodstvo (Negovanović (2011:54). Time bi se značajno unaprijedila efikasnost rada na predmetima s finansijskim elementom. Osim toga, neophodno je povećanje broja kvalificiranih vještaka u različitim oblastima finansijskog vještačenja, koji bi mogli biti na raspolaganju tužiocima u radu na složenim finansijskim istragama.

Dosadašnji proces edukacije iz domena finansijskih istraga je karakterizirala nestrukturiranost programa i fokusiranost prema adekvatnoj ciljnoj grupi. Nisu koncipirani edukacijski programi s konzistentno i stručno postavljenom strukturom modula kojim bi se nosioci pravosudnih funkcija i predstavnici policije specijalizirali u ovoj oblasti, već se radilo o nizu seminara koji su davali opća znanja, bez specijalističkih sadržaja. Obuke su organizirane za veliki broj nosilaca pravosudnih funkcija, tužilaca i sudija, što je onemogućavalo specijalističku obuku. Na taj način, odabir polaznika nije bio adekvatan potrebi da se educiraju one osobe koje se direktno bave finansijskim istragama i kojima je nužna daljnja specijalizacija u ovoj oblasti.

Specifičnost pokrenutih finansijskih istraga jeste i nedostatak elementa inozemnosti. U pravilu, radilo se o finansijskim okvirima koji su se ograničavali na kriminalnu djelatnost i imovinsku korist pribavljenu na teritoriji BiH. Budući da je jedna od karakteristika organiziranog kriminala djelovanje u međunarodnim okvirima, potrebno je intenzivirati finansijske istrage koje će obuhvatiti i istraživanje imovine osumnjičenih osoba koja se nalazi u inozemstvu. To podrazumijeva i intenziviranje saradnje u procesu provođenja finansijskih istraga i oduzimanja imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Redovni postupak pružanja međunarodne pravne pomoći je uglavnom spor, iako ovi predmeti zahtijevaju hitnost u postupanju. Odugovlačenje postupka omogućava osumnjičenoj ili optuženoj osobi raspolaganje imovinom i poduzimanju radnji s ciljem osujećivanja postupka njenog oduzimanja. Dakle, umjesto redovne procedure za pružanje međunarodne pravne pomoći u predmetima sa inozemnim elementom, efikasnije je korištenje mehanizma ugovorne ili direktne saradnje među policijskim agencijama i tužilaštvima.

3. AKTIVNOSTI POLICIJSKIH AGENCIJA U PROVOĐENJU FINANSIJSKIH ISTRAGA

Državna agencija za istrage i zaštitu BiH (SIPA) je prva policijska agencija na državnom nivou, koja u skladu sa Zakonom o državnoj agenciji za istragu i zaštitu i drugim propisima, obavlja poslove iz svoje nadležnosti na cijeloj teritoriji države. U organizacionoj strukturi SIPA-e pozicionirani su (Pajić i sar., 2018:114-164): (1) kriminalističko-istražni odjel i (2) finansijsko-obavještajni odjel (FOO), koji imaju značaj za finansijsku istragu.

Pajić i sar. (2018:85) navode da je osnovna dužnost ovlaštenih policijskih službenika da djeluju *ex officio* čim postoje osnove sumnje da je izvršeno krivično djelo. Temeljem prikupljenih izvjava i dokaza koji su otkriveni, ovlaštena službena osoba sastavlja izvještaj i dostavlja ga tužilaštvu zajedno sa materijalom koji može biti koristan za uspješno vođenje krivičnog postupka. Prema preporukama CARPO priručnika o finansijskim istragama i oduzimanju imovinske koristi, takav izvještaj bi trebao sadržavati sljedeće: (a) podatke o osumnjičenom, (b) podatke o krivičnom djelu kojim je ostvarena imovinska korist, (c) popis imovine s podacima o vrijednosti i o vremenu i načinu stjecanja imovine, posebno popis legalne i sporne imovine, (d) podatke o imovini koja glasi na drugu osobu, ali se može osnovano dovesti u vezu s osumnjičenom osobom, odnosno podatke o tim osobama, (e) procjena o potrebi podnošenja prijedloga za određivanje privremenih mjera osiguranja (Golobinek, 2007:27).

Ovlaštene službene osobe koje mogu dati prethodno navedene podatke u izvještaju, nužno trebaju imati stručnu potporu specijaliziranih službenih osoba. U izuzetno složenim i delikatnim slučajevima, neophodno je angažovanje posebnih stručnih timova za provođenje finansijskih istraga. U cijelom procesu treba osigurati dobru koordinaciju između ovlaštenih službenih osoba i tužioca, kako bi se efikasno iskoristile sve zakonske mogućnosti za pravovremeno reagovanje i stvaranje pretpostavki za oduzimanje nelegalno stečene imovinske koristi.

Provođenje finansijskih istraga predstavlja savremeniji i pouzdaniji pristup, jer su se istraživanjem imovine do sada bavili uglavnom samo na nivou operativnog i obavještajnog rada. Naime, ovlaštene službene osobe nemaju dovoljno specijaliziranog znanja za ove vrste istraga. Stoga policijskim izvještajima nedostaje analitičkog kvaliteta i jasnoće u obrazlaganju veze s elementima krivičnih djela. Sve ovo ukazuje na potrebu edukacije ovlaštenih službenih osoba.

Problemi koji se javljaju između tužioca i ovlaštenih službenih osoba u neposrednoj su vezi sa organizacijom i karakterom organa/agencija koje postupaju u istrazi. Sve agencije su upravne organizacije u okviru odgovarajućih ministarstava (državnih, entitetskih, kantonalnih, distrikta), dok tužilaštva djeluju kao posebna i samostalna državna tijela, opet na različitim nivoima, u skladu sa ustavno-pravnom podjelom BiH na entitete i BD BiH. Iz toga proizilazi da među ovim institucijama ne postoji

hijerarhijski odnos. U praksi, tužilac dostavlja naredbu kojom se traži provođenje određenih istražnih radnji nadležnoj agenciji, koja je, prema odredbama zakona o krivičnom postupku, dužna da po takvoj naredbi postupi. Međutim, problem nastaje u nemogućnosti tužioca da u punom smislu riječi upravlja daljim provođenjem istražnih radnji nakon što pošalje naredbu, jer rukovodnu funkciju sada preduzimaju rukovodeće službene osobe u agencijama, u skladu sa svojim internim propisima, a u segmentima organizacije posla, angažiranja ljudskih i materijalnih resursa, načina i rokova za izvršenje zadataka (izuzev rokova propisanih zakonima o krivičnom postupku) (Dodik, 2012:36).

Rezultati istraživanja koja su za predmet imala međusobni odnos tužilaca i ovlaštenih službenih osoba u kontekstu efikasnosti otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela, ukazuju, između ostalog, na sljedeće probleme: slaba ili slabija komunikacija s ovlaštenim službenim osobama, kasno obavještanje tužioca o krivičnom djelu, što im oduzima kreativnost u radu, nedovoljan broj istražitelja finansijske struke i stručnih saradnika, nepostojanje instituta za odgovarajuća složena vještačenja, izostanak primjene novih metoda u radu na otkrivanju i dokazivanju krivičnih djela, nedovoljna edukacija tužilaca, uz napomenu da ni ovlaštene službene osobe nisu dovoljno educirane, naročito u pogledu otkrivanja i dokazivanja specifičnih krivičnih djela, slaba tehnička opremljenost tužilaštava ...

U velikim istražnim predmetima poreznih utaja, carinskih i PDV prijevara, neophodno je da tužilac formira istražni tim od predstavnika nekoliko agencija: Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA), Uprava za indirektno oporezivanje BiH (UIO), Granična policija BiH, nadležne porezne uprave) i izvrši međuagencijsku koordinaciju, sa jasno podijeljenim ulogama i zadacima, kako ne bi došlo do preklapanja nadležnosti u pogledu izvršavanja zadataka.

3.1. Značaj organa porezne uprave u provođenju finansijskih istraga

Porezne uprave u BiH su uspostavljene na nivou entiteta i BD BiH. Njihov djelokrug rada, ovlaštenja, odgovornosti i druga pitanja uređeni su odgovarajućim zakonima. Porezne uprave su ustanove u čijoj nadležnosti je vođenje računa o plaćanjima poreza i doprinosa. One imaju na raspolaganju relevantne podatke o osobama, imovini, sredstvima, prihodima te o prometu tih sredstava. Ovlaštene organizacijske jedinice poreznih uprava dužne su, temeljem zahtjeva nadležnog tužilaštva, pružiti potrebnu pomoć u provođenju istrage, odnosno dostaviti svu traženu dokumentaciju.

Ovlaštene službene osobe u poreznim organima, u fazi otkrivanja i istrage povreda poreznih propisa, pored ostalog, imaju prava i obaveze da: (a) provode porezne istrage i prikupljaju informacije o mogućim poreznim krivičnim djelima, te da

nadležnim organima podnesu prijave u vezi s poreznim krivičnim djelima; (b) prosljeđuju informacije, uključujući porezne tajne, koje su otkrivene tokom porezne istrage ili se za njih saznalo tokom bilo koje pravne službene radnje, koju vrše radnici porezne uprave, nadležnim organima, kada postoji sumnja da je počinjeno krivično djelo; (c) koriste usluge stručnjaka i vještaka za pomoć u istragama u vezi s poreznim krivičnim djelima; (d) saraduju sa institucijama nadležnim za provođenje istraga u cilju otkrivanja korupcije u poreznim organima. U cilju međusobne saradnje, Uprava za indirektno oporezivanje BiH će svakoj poreznoj upravi, bez naknade, staviti na raspolaganje informacije za primjenu mjera naplate porezne obaveze koja proizlazi iz prelaska roba preko granice. Porezna uprava kad utvrdi činjenice i/ili okolnosti koje daju povoda sumnji o postojanju krivičnih djela iz oblasti poreza, istražiti će relevantne informacije i, nakon odluke da ima osnova za podnošenje prijave za krivično djelo, proslijediti će relevantne dokaze i preporuke nadležnom tužilaštvu.

3.2. Uloga ostalih državnih tijela

Priroda finansijskih istraga determinira i uslovljava potreba učešća određenih državnih organa i pravnih subjekata u provođenju finansijskih istraga.

Institucije koje posjeduju i čuvaju evidenciju, poslovne knjige, finansijske izvještaje i drugu dokumentaciju o prihodima, rashodima/troškovima, imovini i sredstvima i obavezama pravnih i fizičkih osoba su (Porobić, i Bajraktarević, 2012:165-181):

(1) Banke¹ su jedan od osnovnih izvora informacija o imovinskom stanju vlasnika protiv koga se provodi finansijska istraga. U bankama se nalaze podaci koji se odnose na osobne podatke, finansijsko stanje i transakcije, na stanje i promet na individualnim depozitnim računima, kao i drugi podaci do kojih banka dođe u poslovanja sa klijentima.

(2) UIO BiH² u okviru svojih nadležnosti poduzima radnje s ciljem otkrivanja i sprečavanja carinskih i poreznih prijevара, kao i na prikupljanju, upoređivanju, procjenjivanju i analiziranju svih relevantnih informacija i podataka koji pomažu u otkrivanju krivičnih i prekršajnih djela, te njihovo pravovremeno dostavljanje nadležnim institucijama.

(3) Komisija za vrijednosne papire FBiH³ ima nadležnosti, koje su bitne u kontekstu provođenja finansijske istrage odnose se na osiguravanju primjene i nadzora nad

¹ Zakon o bankama RS ("Službeni glasnik RS", broj 3/16), Zakon o bankama FBiH ("Službene novine FBiH", broj 27/17), Zakon o bankama BD BiH ("Službeni glasnik BD BiH", broj 5/03, 19/07).

² Zakon o upravi za indirektno oporezivanje BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 89/05).

³ Zakon o komisiji za vrijednosne papire ("Službene novine FBiH", broj 92/13).

provođenjem zakona i drugih propisa koji se odnose na emisiju i promet vrijednosnih papira, a u čijoj su nadležnosti subjekti koji vode evidencije o vrijednosnim papirima koje mogu biti korisni za provođenje finansijske istrage.

(3) Centralna banka BiH⁴ pomaže i održava odgovarajuće platne i obračunske sisteme i koordinira djelatnosti agencija za bankarstvo bh. entiteta, koje su nadležne za izdavanje dozvola za rad i superviziju banaka. Centralna banka u skladu sa sadržajem odredaba Odluke o Centralnom registru kredita poslovnih subjekata i fizičkih osoba u BiH i Odlukom o jedinstvenom registru transakcijskih računa vodi: (1) Centralni registar kredita poslovnih subjekata i fizičkih osoba u BiH, i (2) Centralni registar transakcijskih računa. Također, Centralna banka vodi registar: Swift kodove banaka.

(4) Agencija za identifikacijske isprave, evidenciju i razmjenu podataka BiH (IDDEEA)⁵ nadležna je za donošenje standarda iz oblasti identifikacionih dokumenata, administraciju i održavanje servera na kojima se nalaze podaci iz centralnih evidencija, hostovanje aplikacija putem kojih nadležni organi vode upravne postupke oko izdavanja osobnih dokumenata, održavanje mreže za prijenos podataka između institucija sa svih nivoa vlasti i personalizaciju (štampanje) osobnih dokumenata.

(5) Sarajevska i Banjalučka berza, koje su utemeljene u skladu sa zakonima o tržištu vrijednosnih papira, odnosno hartija od vrijednosti, na kojima se preko ovlaštenih brokerskih posrednika obavljaju transakcije vrijednosnim papirima.

(6) Javna i privatna preduzeća, odnosno društva za distribuciju električne energije, ptt usluga, RTV pretplate, usluge mobilne telefonije, zemnog plina, vode i kanalizacije, te usluge odvoza smeća i održavanja zajedničkih dijelova zgrada, u čijim se pravnim i knjigovodstvenim odjelima nalazi dokumentacija (ugovori, fakture, opomene, uplate, tužbe,...) za svakog legalnog korisnika usluga koje navedena preduzeća, odnosno društva izvrše, kao i način i dinamika naplate tih usluga od strane kupaca.

(7) Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH⁶ i zavodi zdravstvenog osiguranja u kantonima, Fond zdravstvenog osiguranja RS⁷ obavezni su, u okviru jedinstvenog informacionog sistema, organizirati praćenje ostvarivanja i korištenja prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja i reosiguranja, praćenje uplata i

⁴ Zakon o Centralnoj banci BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 1/97, 29/02, 8/03, 13/03, 14/03, 9/05, 76/06).

⁵ Zakon o Agenciji za identifikacijske isprave, evidencije i razmjenu podataka BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 56/08).

⁶ Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH ("Službene novine FBiH", broj 41/10).

⁷ Zakon o zdravstvenom osiguranju RS ("Službeni glasnik RS", broj 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08, 1/09, 106/09, 39/16, 110/16).

potrošnje, po obveznicima doprinosa, kao i drugih sredstava i osobno za svakog osiguranika.

(8) Agencija za rad i zapošljavanje BiH, Zavod za zapošljavanje FBiH, JU Zavod za zapošljavanje RS, Zavod za zapošljavanje BD BiH⁸ imaju obaveze i odgovornosti u posredovanju u zapošljavanju, javnom obavještanju o mogućnostima zapošljavanja, savjetovanju u vezi sa profesionalnom orijentacijom, stručnom osposobljavanju i pripremama za zapošljavanje, isplati novčanih naknada nezaposlenim osobama, i omogućavanju da u periodu trajanja materijalno pravnog obezbjeđenja ostvaruju tu naknadu, kao i prava na zdravstveno i penzijsko i invalidsko osiguranje, vođenju evidencija u oblasti rada i zapošljavanja, odobravanju zapošljavanja stranih državljana i osoba bez državljanstva.

(9) Općinski organi/Uredi za katastar/Javni registar, koji vode registar podataka o promjenama na zemljištu i nekretninama. Uz svoja druga zaduženja, katastar je podrška sistemu registracije prava vlasništva i drugih stvarnih prava vezanih za nekretnine odnosno podrška zemljišno-knjižnim uredima u općinskim sudovima (tzv. gruntovnicama). Oni izdaju posjedovne listove koji sadrže podatke o posjedniku, ali nisu dokaz o vlasništvu.

(10) Sudovi nadležni za upis pravnih osoba u registar, koji su nadležni za registraciju poslovnih subjekata u skladu sa zakonima (općinski i osnovni sudovi u entitetima i BD BiH) i vode Registar - bazu podataka koja sadrži podatke i isprave o subjektima, a sastoji se od Glavne knjige Registra i Zbirke isprava Registra.

(11) Direkcija civilne avijacije vodi registar civilnih aviona i aerodroma, koji je javna knjiga i sadrži podatke o vlasništvu nad aerodromima i avionima svih vrsta u BiH.

(12) Kapetanije za unutrašnje i kapetanije za pomorsku plovidbu posjeduju podatke o brodovima, jahtama, čamcima, splavovima i drugim plutajućim objektima i njihovim vlasnicima se mogu dobiti u nadležnim kapetanijama i njihovim organizacionim jedinicama.

(13) Mikrokreditne organizacije posjeduju dokumentaciju, evidencije-registre i poslovne knjige iz koji se mogu koristiti podaci o zaključenim ugovorima o mikrokreditima, njihovoj realizaciji i otplati za pravna i fizička osoba.

(14) Lizing-društva⁹ posjeduju dokumentaciju, evidencije-registre i poslovne knjige iz kojih se mogu koristiti podaci o zaključenim ugovorima o lizingu i

⁸ Zakon o Agenciji za rad i zapošljavanje BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 26/09), Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH ("Službene novine FBiH", broj 41/01, 22/05, 9/08), Zakon o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti BD BiH ("Službeni glasnik BD BiH", broj 33/04, 19/07, 25/08).

⁹ Zakon o lizingu RS ("Službeni glasnik RS", broj 70/07, 116/11), Zakon o lizingu FBiH ("Službene novine FBiH", broj 85/08, 39/09, 65/13, 104/16).

njihovoj vrsti uslovima i otplati, podaci o akontacijskoj naknadi, podaci o lizing naknadi, podaci o registriranim zalozima i slično.

(15) Razvojna banka FBiH/Investiciono-razvojna banka Rs, koje u ime entiteta upravljaju domaćim i stranim sredstvima, koja su namijenjena za finansiranje projekata.

(16) Agencija za osiguranje depozita BiH ima zadaću osiguranja prikladnih depozita (“prikladni depozit” je ukupan iznos svih sredstava koji rezultiraju iz depozita, štednih računa ili certifikata banke koje je deponent deponirao u banci članici) fizičkih osoba u bankama članicama u skladu sa Zakonom o osiguranju depozita u bankama BiH.¹⁰

(17) Društva za osiguranje¹¹ u dokumentaciji, evidenciji (bilansnoj i vanbilansnoj), poslovnim knjigama, finansijskim izvještajima iskazuju podatke o policama osiguranja, premijama osiguranja, isplaćenim naknadama štete, kapitalu izloženom riziku u pogledu životnog osiguranja, bruto fakturiranim premijama, garantnom fondu, posrednicima (zastupnicima i brokerima) osiguranja, portfelju osiguranja i slično.

(18) Notari i notarske komore FBiH i Rs¹² imaju nadležnost sačinjavanja notarski obrađenih isprava, koje je notar obrađuje u granicama svojih službenih ovlaštenja u propisanoj formi i imaju dokaznu snagu javne isprave o izjavama datim pred notarom.

(19) Poslovni subjekti (privredna društva)¹³ u okviru kojih se u skladu sa zakonima vode, nalaze i čuvaju dokumenti i evidencije, poslovne knjige, finansijski i revizorski izvještaji koji se odnose na registraciju, upravljanje, zastupanje, vlasničku strukturu, poslovanje i slično.

(20) Udruženja i fondacije¹⁴ se registriraju na dobrovoljnoj osnovi, a status stječu od datuma njihovog upisivanja u registar. Ne postoji jedinstven registar udruženja

¹⁰ Zakon o osiguranju depozita u bankama BiH (“Službeni glasnik BiH“, broj 20/02,18/05, 100/08,75/09 i 58/13).

¹¹ Zakon o društvima za osiguranje u privatnom osiguranju FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 23/17) i Zakon o društvima za osiguranje RS (“Službeni glasnik RS“, broj 7/05, 1/06, 64/06 i 74/10).

¹² Zakon o notarima FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 45/02), Zakon o notarima RS (“Službeni glasnik RS“, broj 86/04, 2/05, 74/05, 76/05, 91/06, 37/07, 50/10, 78/11, 20/14 i 68/17), Zakon o notarima BD BiH (“Službeni glasnik BD BiH“, broj 9/03 i 17/06).

¹³ Zakon o privrednim društvima FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 81/15), Zakon o privrednim društvima RS (“Službeni glasnik RS“, broj 127/08, 58/09, 100/11 i 67/13).

¹⁴ Zakon o udruženjima i fondacijama BiH (“Službeni glasnik BiH“, broj 32/01, 42/03, 63/08, 76/11, 94/16), Zakon o udruženjima i fondacijama FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 45/02), Zakon o udruženjima i fondacijama RS (“Službeni glasnik RS“, broj 52/01, 42/05), Zakon o udruženjima i fondacijama BD BiH (“Službeni glasnik BD BiH“, broj 12/02, 19/07).

i fondacija na nivou države. Na svakom nivou, državnom, entitetskom i nivou BD, zakon imenuje odgovorna tijela za registraciju i/ili vođenje registra udruženja i fondacija.

S obzirom da se uloga navedenih institucija uglavnom svodi na dostavljanje potrebnih informacija (samoinicijativno ili na zahtjev) glavnim procesnim subjektima, a koje se mogu odnositi na predmet finansijske istrage, to znači da su pasivni učesnici finansijskih istraga.

Oni nemaju aktivno učešće u provođenju radnji finansijske istrage i ne mogu se smatrati subjektima postupka oduzimanja imovinske koristi niti finansijske istrage, ali je njihova uloga obavezan sadržaj svake finansijske istrage. Njihova uloga se iscrpljuje u evidentiranju odgovarajućih činjenica ili praćenju odgovarajućih procesa u okviru vlastitog djelokruga rada (Lajić, 2012:68).

Budući da ispitivanje okolnosti koje su vezane za imovinu, prihode i rashode određenih osoba nije moguće bez pomoći određenih pravnih subjekata, njihova uloga je veoma značajna i bez nje se praktično ne bi mogla zamisliti finansijska istraga. To pokazuje i izvjestan stepen zavisnosti uspjeha finansijske istrage od saradnje koja postoji između glavnih subjekata finansijske istrage i ostalih učesnika (Gluščević, 2015:306).

Ferhatović (2016:107) navodi da se sam postupak oduzimanja nezakonito stečene imovine se sastoji iz nekoliko uzajamno povezanih faza, i svaka od njih ima svoj specifični značaj. Ova oblast je, između ostalog, obilježena primjenom nekoliko različitih instituta krivičnog, građanskog, izvršnog, upravnog i drugih grana prava, i teško je očekivati bilo kakav uspjeh u primjeni ove mjere ukoliko se sa istom pažnjom ne pristupi primjeni odgovarajućih odredbi ZONSIKD FBiH u svakoj od pojedinačnih faza postupka. Kada je riječ o izvršenju odluka suda o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom, moglo bi se reći da je ova faza odlučujuća za sam postupak oduzimanja, jer tek nakon uspješno okončanog postupka izvršenja možemo konstatirati da je rad policije, tužilaštva, suda i svih drugih institucija koje učestvuju u postupku za oduzimanje imovinske koristi ostvario cilj koji se ovom mjerom htio postići (da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom). U suprotnom, ukoliko faze u postupku oduzimanja koje prethode izvršenju budu uspješno okončane, a faza izvršenja izostane ili ne bude efikasno proveden postupak izvršenja pravosnažne presude suda kojom je određeno oduzimanje imovinske koristi, opravdano se postavlja pitanje smisla vođenja takvih postupaka, kao i donošenja takvih odluka.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Finansijske istrage su neophodne u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije, jer su usmjerene na otkrivanje i oduzimanje nezakonito stečene imovine, koja je često glavni motiv za počinjenje krivičnih djela. U BiH, Zakon o oduzimanju imovine stečene kriminalom (ZONSIKD) definira postupak oduzimanja nezakonito stečene imovine, kao i nadležnosti i obaveze procesnih subjekata u tom postupku. Finansijske istrage su složen proces koji uključuje različite procesne subjekte, metode i tehnike, kao i ulogu različitih institucija u provođenju finansijskih istraga. Policija, tužilaštvo i sud su glavni procesni subjekti u finansijskim istragama, pri čemu policija prikuplja informacije i dokaze, tužilaštvo vodi istragu i podiže optužnicu, a sud donosi odluke o oduzimanju nezakonito stečene imovine. Metode i tehnike koje se koriste u finansijskim istragama uključuju analizu finansijskih transakcija, praćenje novca, tajno praćenje i prisluškivanje, kao i korištenje informacija iz različitih izvora, poput bankarskih i poreskih evidencija. Ove metode i tehnike su značajne za uspješno otkrivanje nezakonito stečene imovine i identifikaciju počinitelja krivičnih djela.

Uloga različitih institucija u provođenju finansijskih istraga je također važna. Bankarske institucije su obavezne da prijavljuju sumnjive transakcije i da saraduju sa nadležnim organima u provođenju finansijskih istraga. Porezne institucije prikupljaju informacije o prihodima i rashodima pojedinaca i preduzeća, što je od odlučujuće važnosti za otkrivanje nezakonito stečene imovine. Notari i notarske komore imaju ulogu u sačinjavanju notarski obrađenih isprava, koje imaju dokaznu snagu javne isprave o izjavama datim pred notarom. Poslovni subjekti, poput privrednih društava, udruženja i fondacija, su pouzdan izvor relevantnih podataka i dokaza o prihodima, troškovima, imovini i obavezama pojedinca.

Međutim, postoje i određeni izazovi u provođenju finansijskih istraga, kao što su nedostatak stručnog osoblja i opreme, kao i prepreke u saradnji između različitih institucija. Stoga je važno da se ovi izazovi prevaziđu kako bi se osiguralo uspješno provođenje finansijskih istraga. Finansijske istrage su ključne i za suzbijanje organizovanog kriminala i korupcije, te za oduzimanje nezakonito stečene imovine. Stoga je važno da se nastavi sa unapređenjem zakonskog okvira, te da se osigura adekvatna oprema i stručno osoblje za provođenje finansijskih istraga. Također, saradnja između različitih institucija je ključna za uspješno provođenje finansijskih istraga i oduzimanje nezakonito stečene imovine. Ova saradnja treba da bude usmjerena na razmjenu informacija i dokaza, kao i na koordinaciju aktivnosti u cilju postizanja zajedničkog cilja.

U BiH, provođenje finansijskih istraga suočava se s izazovima poput nedostatka stručnog osoblja i opreme, te preprekama u saradnji između institucija, što može dovesti do nedovoljne efikasnosti i nedostatka informacija i dokaza. Stoga je

ključno prevazići ove izazove ulaganjem u obuku i edukaciju stručnog osoblja, nabavku adekvatne opreme i uspostavljanje bolje saradnje između institucija. Također, zakonski okvir za finansijske istrage treba biti jasan, precizan i prilagođen novim izazovima i trendovima. Finansijske istrage su ključne za suzbijanje organizovanog kriminala i korupcije, te je važno nastaviti ulagati u njih kako bi se osigurala efikasnost u borbi protiv ovih pojava i jačanje vladavine prava. Važno je naglasiti da su finansijske istrage složen proces koji zahtijeva koordinaciju i saradnju različitih institucija, kao što su policija, tužilaštvo, sud, bankarske i poreske institucije, notari i poslovni subjekti. Stoga je važno da se uspostavi međuinstitucionalna saradnja i razmjena informacija kako bi se osigurala efikasnost u provođenju finansijskih istraga. Također, ulaganje u finansijske istrage ne bi trebalo biti ograničeno samo na reaktivne mjere, već bi trebalo biti usmjereno i na preventivne mjere. To uključuje jačanje sistema za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma, kao i uspostavljanje mehanizama za transparentnost i odgovornost u poslovanju. Na taj način se može smanjiti mogućnost za nezakonito stjecanje imovine i korupciju. Na kraju se može potvrditi da su finansijske istrage ključne za jačanje vladavine prava i zaštitu društva od organizovanog kriminala i korupcije. Stoga je važno da se nastavi ulagati u finansijske istrage, kako bi se osigurala efikasnost u borbi protiv ovih pojava. To uključuje prevazilaženje izazova poput nedostatka stručnog osoblja i opreme, uspostavljanje bolje saradnje između institucija, unapređenje zakonskog okvira i ulaganje u preventivne mjere. Samo na taj način možemo osigurati sigurniju i pravedniju budućnost za sve građane BiH.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Belak, V. (2011). *Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo*. Zagreb: Belak Excellens.
2. Dodik, B. (2012). *Tužiteljska istraga – iskustva Bosne i Hercegovine, Savremene tendencije krivičnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*. Beograd: Misija OEBS u Srbiji.
3. Ferhatović, A. & H. Boban (2017). *Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u Federaciji Bosne i Hercegovine*, u: Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Vol. LX, 2017, str. 153-179.
4. Ferhatović, A. (2016). *Izvršenje sudskih presuda kojima je određeno oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom*, u: Mujanović, E.

- & D. Datzer (ur.) (2016). *Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima – priručnik za praktičare*. Sarajevo: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu.
5. Gluščević, J. (2015). *Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelom, doktorska disertacija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union.
 6. Golobinek, R. (2007). *Financijske istrage i oduzimanje imovine stečene kaznenim djelima*. Strazbourg: Vijeće Europe.
 7. Lajić, O. (2012). *Finansijske istrage – krivičnopravni i kriminalistički pogled na istraživanje imovine stečene kriminalom i privremene mere obezbeđenja*. Beograd: Poslovni biro.
 8. Negovanović, M. (2011). *Razumijevanje forenzičnog računovodstva – drugi dio*, u: Računovodstvo, Revizija i Financije, (6), str. 4
 9. Novosel, D. (2007). *Financijske istrage i progon počinitelja gospodarskog kriminaliteta*, u: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 14(2), str. 739-783.
 10. Novosel, D. (ur.) (2011). *Priručnik za rad državnih odvjetnika, drugo izdanje*. Zagreb: Državno odvjetništvo Republike Hrvatske.
 11. Pajić, D. & S. Vejzović (2014). *Pranje novca i finansiranje terorističkih aktivnosti sa osvrtom na ulogu finansijsko-obavještajnog odjela*, u: Društveni ogledi-časopis za pravnu teoriju i praksu, Vol. 1(1), str. 114-164.
 12. Pajić, D. & J. Đurišić & N. Nenadić (2018). *Finansijske istrage kao sredstvo u borbi protiv organizovanog kriminala, korupcije i pranja novca – komparativna analiza Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije*, u: Projekt Jačanje kapaciteta istrage i krivičnog gonjenja u zemljama Zapadnog Balkana - finansijske istrage kao sredstvo za borbu protiv organizovanog kriminaliteta i korupcije. Podgorica/Sarajevo/Beograd: Centar za monitoring i istraživanje/ Asocijacija za demokratske inicijative/ Transparentnost.
 13. Porobić, M. & M. Bajraktarević (2012). *Cyber crime, pranje novca i finansijske istrage*. Sarajevo: Visoko sudsko i tužilačko vijeće.
 14. USAID-ov projekt pravosuđa u BiH (2017). *Analiza sistema oduzimanja imovine pribavljene vršenjem krivičnih djela u BiH*. Sarajevo: USAID.

Legislativa:

1. Zakon o bankama RS (“Službeni glasnik RS“, broj 3/16)
2. Zakon o bankama FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 27/17)
3. Zakon o bankama BD BiH (“Službeni glasnik BD BiH“, broj 5/03, 19/07).

4. Zakon o upravi za indirektno oporezivanje BiH (“Službeni glasnik BiH“, broj 89/05).
5. Zakon o komisiji za vrijednosne papire (“Službene novine FBiH“, broj 92/13).
6. Zakon o Centralnoj banci BiH (“Službeni glasnik BiH“, broj 1/97, 29/02, 8/03, 13/03, 14/03, 9/05, 76/06).
7. Zakon o Agenciji za identifikacijske isprave, evidencije i razmjenu podataka BiH (“Službeni glasnik BiH“, broj 56/08).
8. Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 41/10).
9. Zakon o zdravstvenom osiguranju RS (“Službeni glasnik RS“, broj 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08, 1/09, 106/09, 39/16, 110/16).
10. Zakon o Agenciji za rad i zapošljavanje BiH (“Službeni glasnik BiH“, broj 26/09)
11. Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 41/01, 22/05, 9/08)
12. Zakon o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti BD BiH (“Službeni glasnik BD BiH“, broj 33/04, 19/07, 25/08.
13. Zakon o lizingu RS (“Službeni glasnik RS“, broj 70/07, 116/11)
14. Zakon o lizingu FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 85/08, 39/09, 65/13, 104/16).
15. Zakon o osiguranju depozita u bankama BiH (“Službeni glasnik BiH“, broj 20/02, 18/05, 100/08, 75/09 i 58/13).
16. Zakon o društvima za osiguranje u privatnom osiguranju FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 23/17)
17. Zakon o društvima za osiguranje RS (“Službeni glasnik RS“, broj 7/05, 1/06, 64/06 i 74/10).
18. Zakon o notarima FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 45/02)
19. Zakon o notarima RS (“Službeni glasnik RS“, broj 86/04, 2/05, 74/05, 76/05, 91/06, 37/07, 50/10, 78/11, 20/14 i 68/17)
20. Zakon o notarima BD BiH (“Službeni glasnik BD BiH“, broj 9/03 i 17/06).
21. Zakon o privrednim društvima FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 81/15)
22. Zakon o privrednim društvima RS (“Službeni glasnik RS“, broj 127/08, 58/09, 100/11 i 67/13).
23. Zakon o udruženjima i fondacijama BiH (“Službeni glasnik BiH“, broj 32/01, 42/03, 63/08, 76/11, 94/16)

24. Zakon o udruženjima i fondacijama FBiH (“Službene novine FBiH“, broj 45/02)
25. Zakon o udruženjima i fondacijama RS (“Službeni glasnik RS“, broj 52/01, 42/05)
26. Zakon o udruženjima i fondacijama BD BiH (“Službeni glasnik BD BiH“, broj 12/02, 19/07).